BÅTHISTORISKA RIKSFÖRBUNDET

KULTURHISTORISK VÄRDERING AV SKEPP OCH BÅTAR

Fredrik Leijonhufvud
Båthistoriska Riksförbundet
Leijonhufvud.fredrik@gmail.com

Innehållsförteckning

..... 1

Kulturhistorisk värdering av skepp och båtar 3

Bakgrund 3

Kriterier 3

Ålder 3

Historiskt berättarvärde 3

Autenticitet 4

Bruks- och upplevelsevärde 4

Arkitektoniska, hantverksmässiga och tekniska värden 4

Unicitet 5

Kriterier som bör hållas utanför kulturhistorisk värdering 6

Skick 6

Originalskick 6

Kvalitet 6

Samlarvärde 7

Kulturhistorisk värdering av skepp och båtar

Bakgrund

Från Båthistoriska Riksförbundets medlemsorganisationer har frågan väckts om hur man bedömer det kulturhistoriska värdet hos skepp och båtar. Kunskap om kulturhistorisk värdering är central för myndigheter, ideella organisationer, näringsidkare och privatpersoner verksamma inom bevarandet av det flytande kulturarvet.
I det dagliga arbetet utgör den kulturhistoriska värderingen en grund för vad som ska bevaras och hur detta ska göras. Värderingen kan även vara vägledande vid val av bevarandeåtgärder, så att viktiga kulturhistoriska värden inte går förlorade vid renovering eller restaurering.

Kriterier

Det är inte möjligt att avgöra ett kulturhistoriskt värde genom att enbart ställa upp ett antal fasta kriterier och sedan ”bocka av” dem. Kulturhistoriska värden ligger alltid längs en skala från låga till höga värden och är knutna till specifika historiska och kulturella sammanhang. Detta gör det svårt att formulera helt fasta bedömningsgrunder.
En antikvarie som arbetar med kulturhistoriska bedömningar av kulturmiljöer, byggnader eller föremål har genomgått flera års universitetsutbildning. Om värderingen enbart vore knuten till fasta kriterier skulle den kunna utföras automatiskt, vilket inte är fallet.
De kriterier som presenteras här ska därför ses som ett sätt att strukturera och tydliggöra den kvalitativa bedömningen. Kulturhistorisk värdering handlar ytterst om kvalitativa, inte kvantitativa, bedömningar.

Ålder

Det krävs ett visst tidsavstånd för att kunna bedöma ett kulturhistoriskt värde. Därför är det rimligt att sätta en tidsmässig gräns för vad som kan betraktas som kulturhistoria.
I Sverige betraktas bilar som veteranfordon när de är över 30 år gamla. Vrak som förlist före 1850 klassas automatiskt som fornlämningar. När detta skrivs (2026) betraktas inom det flytande kulturarvet ofta skepp och båtar byggda till och med 1960-talet som veteraner. Detta inkluderar även tidiga båtar byggda i plast och aluminium.
Med tiden försvinner allt fler äldre båtar och fartyg. Det innebär att de skepp och båtar som uppnått hög ålder blir allt mer sällsynta och unika, vilket även har betydelse för det kulturhistoriska värdet.

Historiskt berättarvärde

Det historiska berättarvärdet handlar om hur ett skepp eller en båt kan förmedla kunskap om historia, särskilt kulturhistoria, antingen på ett övergripande eller lokalt plan. Detta värde kan också vara kopplat till att objektet har en väldokumenterad historia och proveniens.
I fråga om båtar och fartyg kan berättarvärdet exempelvis handla om att vara representativ på lokal eller nationell nivå. Det kan också handla om båttyper som är kopplade till historiska

händelser, samhällsförändringar eller teknisk utveckling, såsom flyktingtrafiken från Baltikum efter andra världskriget, olympiaden i Stockholm eller lokala bruksbåtstyper som utvecklats inom ett särskilt geografiskt område.

Autenticitet

Autenticitet kan översättas med äkthet och kan dels handla om att ett föremål är ursprungligt och relativt oförändrat, dels om att det bär spår av användning, slitage, ombyggnader och reparationer som berättar om hur det använts och förändrats över tid.
Det går inte att slå fast helt bestämda kriterier för vad som är autentiskt, eftersom autenticitet alltid måste förstås utifrån objektets kulturella och historiska sammanhang.
Autenticitet kan även upprätthållas genom varsam restaurering med traditionella material och metoder. En risk vid en alltför förenklad användning av autenticitetsbegreppet är att mindre hänsyn tas till skeppets eller båtens långa historia, och att viktiga historiska spår raderas till förmån för ett rekonstruerat nybyggnads- eller originalskick som i praktiken kan ha ett lägre kulturhistoriskt värde.

Bruks- och upplevelsevärde

Bruks- och upplevelsevärdet är nära knutet till det historiska berättarvärdet, men handlar också om möjligheterna att använda det flytande kulturarvet och därigenom upprätthålla de immateriella kulturarv som är förbundna med brukande, underhåll och hantverkskunskap.
Ett skepp eller en båt som visas för allmänheten och ger människor möjlighet att aktivt delta i brukandet har generellt ett högre bruks- och upplevelsevärde. Det handlar därför inte främst om bruksvärdet för den enskilda ägaren, utan om det värde som uppstår när det flytande kulturarvet används, upplevs och tillgängliggörs för allmänheten.
Detta kan exempelvis ske i lokala sammanhang där fartyg och båtar utgör en del av ett levande kulturlandskap och fungerar som symboler för platsens maritima historia.
En välbevarad båt som aldrig visas för allmänheten kan anses ha ett relativt lågt bruks- och upplevelsevärde. Om omständigheterna förändras och tillgängligheten ökar kan dock potentialen för ett högt värde vara betydande. Vid bedömning av bruks- och upplevelsevärde bör man därför inte enbart ta hänsyn till den pågående verksamheten kring skeppet eller båten, utan även till dess framtida möjligheter att användas och förmedlas.

Arkitektoniska, hantverksmässiga och tekniska värden

De arkitektoniska, hantverksmässiga och tekniska värdena är nära kopplade till det historiska berättarvärdet, men kan samtidigt särskiljas som egna aspekter av den kulturhistoriska värderingen.
Det kan diskuteras om arkitektoniska värden främst hör till kulturhistoriska eller estetiska värden. I ett kulturhistoriskt sammanhang handlar de arkitektoniska värdena främst om att ett skepp eller en båt utgör en viktig bärare av skeppsarkitekturens och båtbyggandets historia. Det kan exempelvis handla om att representera en särskild konstruktionstyp eller ett viktigt steg i utvecklingen av skepps- och båtbyggnad.

Det kulturhistoriska värdet ligger däremot inte i att konstruktionen nödvändigtvis betraktas som särskilt lyckad eller estetiskt tilltalande. Även mindre lyckade eller kortlivade konstruktioner kan vara kulturhistoriskt viktiga eftersom de representerar historiska utvecklingsskeden.

Det hantverksmässiga värdet handlar om att skeppet eller båten bär spår av de hantverkare som byggt, reparerat och förändrat den över tid. Dessa spår representerar ofta lokala hantverkstraditioner som idag delvis är bortglömda, men som fortfarande kan tolkas och förstås av hantverkare och forskare.
Sådana värden har ofta förbisetts vid insamling till museisamlingar och vid urval av vad som ska bevaras inom kulturmiljövården.
De tekniska värdena är nära besläktade med de arkitektoniska och hantverksmässiga värdena, men behöver ändå särskiljas. De kan exempelvis vara knutna till särskilda material, motortyper, riggtyper eller andra tekniska kännetecken som är typiska för en viss historisk period.

Unicitet

Unicitet handlar om att en båt eller ett fartyg är en unik överlevare av en viss typ, eller att den har särdrag som gör just detta exemplar särskilt betydelsefullt.

Vid bedömning av unicitet tas hänsyn till att kunskap om den specifika båten eller båttypen riskerar att gå förlorad om just detta exemplar försvinner. Detta innebär att kulturhistoriska värden generellt blir lägre för båtar som byggts i mycket stora serier efter samma ritning.

Eftersom det finns relativt många bevarade exemplar av exempelvis Folkbåten, Solö Ruff och Stjärnbåten blir värdet enligt unicitetskriteriet generellt lägre för enskilda exemplar av dessa typer.

I äldre båt- och skeppsbyggnadstraditioner var det däremot ovanligt att bygga två helt identiska båtar. Äldre bruksbåtar och yrkesfartyg utgör därför ofta unika exemplar. Segelklasser som bygger på regler, exempelvis skärgårdskryssare har också medfört en större mångfald av konstruktioner och därmed båtar som har ett högre unicitetsvärde än entypsbåtar.

Kriterier som bör hållas utanför kulturhistorisk värdering

Det finns flera kriterier som lätt blandas samman med kulturhistoriskt värde, men som egentligen hör hemma inom andra typer av värdering.

Skick

Båtens skick är inte i sig ett bra kriterium för kulturhistorisk värdering. Ett gott skick kan öka det ekonomiska värdet, det estetiska värdet och användarvärdet, men en båt i dåligt skick kan samtidigt ha ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

I vissa fall kan detta värde till och med gå förlorat vid en alltför omfattande renovering. För mindre båtar som kan bevaras som museiföremål kan det ibland vara mer lämpligt att konservera och bevara dem i befintligt skick, där exempelvis patina och verktygsspår bibehålls.

I andra fall kan en varsam renovering vara mer lämplig, särskilt om den gör det möjligt att använda och visa upp båten eller fartyget, vilket kan stärka berättarvärdet samt bruks- och upplevelsevärdet.

Originalskick

Originalskick är ett annat kriterium som ofta lyfts fram, men att återställa en båt till ursprungligt utförande innebär inte automatiskt att det kulturhistoriska värdet ökar.

När ett fartyg rekonstrueras till ett tänkt originalskick riskerar samtidigt senare ombyggnader och reparationer — som också är en del av dess historia — att raderas.

En båt har bara varit ny under en mycket kort del av sitt liv. Att den ska framstå som helt ny är därför sällan eftersträvansvärt ur ett kulturhistoriskt perspektiv.

Det kulturhistoriska värdet är kopplat till de människor och samhällen som använt båten över tid. Om ett fartyg exempelvis byggdes utan styrhytt men fick en sådan efter tio år, och sedan haft den i över hundra år, är även detta ombyggda skick en viktig del av dess historia.

Kvalitet

Kvalitet blandas också ofta samman med kulturhistoriskt värde. En båt som byggts på ett välrenommerat varv, av skickliga båtbyggare och med exklusiva material har inte nödvändigtvis ett högre kulturhistoriskt värde än en enklare båt byggd av mindre kända hantverkare.

Den högre kvaliteten kan göra båten mer eftertraktad som samlarobjekt eller ägodel, men representerar i första hand ett högre ekonomiskt eller estetiskt värde, inte ett högre kulturhistoriskt värde.

Samlarvärde

I vissa fall blandas kriterier in som snarare hör samman med samlarvärde än kulturhistoriskt värde. Det kan handla om sådant som nummerordning, exempelvis att en båt är den första eller sista som byggdes av en viss typ eller på ett visst varv.

Denna typ av värderingar handlar i första hand om samlarlogik och inte om kulturhistoriskt värde. Att exempelvis en entypsbåt råkar bära segelnummer 1 gör den inte nödvändigtvis mer kulturhistoriskt värdefull än ett exemplar med nummer 63.

Här blandas ofta kulturhistoriska resonemang om unicitet samman med föreställningar om ”först”, ”störst” eller ”sist”. Ett föremål blir dock inte automatiskt mer kulturhistoriskt betydelsefullt enbart genom att vara det första eller sista i en serie.